

Ahová a király is gyalog jár(t) Betekintés az ókori emberek "mindennapi dolgaiba"

Hogy honnan jutott eszembe ez a téma? Az elmúlt félévben az „Antik irodalom története” címet viselő kurzuson heteken keresztül hallgattam előadásokat az ókori görög illetve római színházról. Arról, hogy milyen jelentős esemény volt egy színházi előadás, és hogy több ezer ember napkeltekor napnyugtáig halmozta az „élvezeteket”. Nézték a színelőadásokat és, ami az én szempontomból fontos, illetve ami elindította a gondolataimat: ettek, ittak. Ezt hallván jutott eszembe: ha ennyi ember egy helyen van egész nap és eszik, iszik, előbb-utóbb elkerülhetetlenül bizonyos szükségseik támadnak. Ahhoz viszont túl sokan vannak, hogy csakúgy a bokrokat látogassák. Miután ezt végiggondoltam, szöveget ütött fejemben a probléma, és azóta többször felmerült. Végülis rávettem magamat és elkezdtem a „dolgok” után nézni...

Azt sejtettem, hogy nem lesz túl könnyű dolgom és hogy nem fogok bővelkedni az irodalomban, de azért mégis többre számítottam. Tartom annyira fontosnak, és bármely kor mindennapi életéhez szervesen kapcsolódó dolognak, hogy több irodalmat vártam. Hozzá kell tennem, bár igen sok könyvet átnéztem, a rendelkezésemre álló idő rövidsége miatt bizonyára sokminden elkerülte a figyelmemet, illetve el sem jutott hozzám.

Eredetileg szerettem volna az egész történelmet áttekintve végigkísérni a fejlődést, de mint említettem, az idő rövidsége és sok más körülmény ezt nem tette lehetővé. Így maradtam az ókornál, itt is főleg a görögöknél és a rómaiaknál. (Ez is kényszerűség, mivel nem találtam más népekről és kultúráról jelentősebb adatot. Itt jegyezném meg, ha valaki a témában új adattal vagy információval tudna segíteni, köszönettel és hálával fogadnám.) Ezek után vágjunk bele a közepébe.

Mindenek elé egy legalábbis számomra igen meglepő tény. Az ember – közepes számítás szerint – évenként 428 kilogramm vizeletet és 450 kilogramm ürülékét „produkál”. Azt hiszem, ezután nyilvánvaló, hogy már az ókorban is jelentősebb városban gondot kellett fordítani ekkora mennyiség elvezetésére. Erre a célra szolgáltak a csatornák. Erről ejtenék most néhány szót, mivel szervesen kapcsolódik a témához.

A régészek szerint már 3000 évvel ezelőtt a sumerok vízzel töltött edényt használtak, amelyet zsinórral lehetett kinyitni. Az egyiptomiak az udvaron elhelyezett kamrába jártak. A téglából rakott alkalmasosság ülőkéje mészkőből készült, amelynek közepén volt a nyílás. Ebbe homokot szórtak, amelyet időnként cseréltek. Amarnában a lakóházakban azonosítani lehetett a fürdőszobát, és a fürdőszoba mellett volt a kőülőkével ellátott árnyékszék. Ezen kívül még annyit az egyiptomiakról, hogy ismerték a vízöblítéses illemhelyet. Már a késő minoszi korban is találkozunk csatornázással. Ekkor, vagy talán már korábban is, vízhatlan vakolattal vonták be a víztartályok és a forráskamrák falait. Ezek az építmények sok helyütt kör alakúak voltak, lépcső vezetett le a belsejükbe, némelyiket pedig kupola fedte, akárcsak a későbbi szardiniai forrásépületeket. Az esővizet és a hulladékot kőből vagy agyagból épített fedett csatornákon vagy nyitott kanálisokon vezették el. A knosszoszi régi palotához tartozó, fortélyosan összeerősített agyagsövek a csatornázást szolgálhatták.

A régebbi korokra vonatkozóan igen nehezen találtam bármi adatot, de azért sikerült egy-két érdekességre bukkannom. A knosszoszi palota alaprajzán a személyzeti szoba egyik falánál kis fülkében árnyékszék volt, melynek ülését, akárcsak az egyiptomiaknál csatorna fölé helyezték. Ez a palota egy bonyolult, kővel bélelt csatornarendszerhez tartozott, mely olyan vastag csövekből állt, hogy egy ember keresztülfért rajtuk. A csövek a lakosztályok földszinti

szobái alatt futottak, s a felső emeleteket függőleges aknák kötötték össze velük. Az i.e. 1450 k. elpusztult phaisztoszi palota alaprajzán is jól látható az árnyékszék. A görögöknél az udvaron, egy félreeső helyen volt az árnyékszék: ülőkével ellátott bódé, de ilyen is csak a tehetősebbnek jutott. Ha bódéjuk nem volt, kerámia-vagy fémedényt használtak. De az sem volt ritka, hogy a kert végében vagy netán az utcán végezték el szükségüket az emberek. (Mikor ezt olvastam, egy kissé furcsának találtam, de nem volt módom alaposan utánanézni, úgyhogy kénytelen voltam egyenlőre elfogadni, bár valószínűnek tartom, hogy ez inkább csak kisebb települések esetén lehetett így.) A herculaneumi és a pompeji ásatások is bizonyítják, hogy a rómaiak már használtak nyilvános árnyékszékberendezéseket, melyeket az állam rendszerint bérlőkkel kezeltetett.

Ha valaki Rómáról és a csatornázásról hall, rögtön a Cloaca Maxima jut az eszébe. De előbb még néhány szó általában a római csatornázásról. Rómában fejlett volt a szennyvíz csatornázás. Külön problémát jelentett és külön megoldást igényelt a tiszta ivóvíz ellátás, és a mosáshoz és egyéb célokhoz szükséges vízigény kielégítése. Erről ír Frontius a „De aquae ductu”-ban (91-92): „... válasszák szét az egyes vízvezetékek vizét, majd osszák el külön-külön, úgy, hogy először is ivóvízül szolgáljon, s a többi is sorban a maga minőségének megfelelő használatra legyen rendelve... A kertek öntözésére és a Város piszkosabb szolgáltatásaira fogják be.” A szennyvízcsatornák építését megelőzi a terület lecsapolására létesített árok- és alagútrendszerek, ezért gyakran ezek válnak a későbbiek során szennyvízcsatornákká. Így alakult ki például a boltíves, 3,2 méter széles és 4,2 méter magas római Clonca Maxima. A Clonca Maxima Róma legnagyobb tisztítócsatornája. Etruszk mintát követ (tehát már az etruszkoknál is volt csatornázás) és i.e. 300 körül épült. A boltozattal lefedett csatornarendszer a Tiberisbe vezette a vizet.

Az utcákon összegyülemelő csapadék és szennyvíz nagyméretű víznyelőkön jut a csatornába. A csatornák gyakori eldugulása jelentős munkát ad, az elzáratlan csatornagázok a város levegőjét egészségtelenné teszik. Ehhez még hozzájárul az is, hogy a magánházak nem mindegyike kapcsolódik a szennyvízcsatornához. A csatornák felügyeletét az erre megalakított hivatal tisztviselői (curatorés cloacarum) látták el.

„Praetori döntés foglalkozott vele, hogy a csatornákat tisztítsák is, javítsák is, s ez mindkettő a városok egészségét és védelmét szolgálja: mert a szennyvíz, ha nem tartják rendben a csatornákat, járványokkal és beomlásokkal fenyeget. Ez a határozat a magánterületen lévő csatornákra vonatkozik, a közületi csatornahálózatról ugyanis hatóságilag kell gondoskodni. Csatornának pedig azt az üreges medret nevezük, amelyben szennyvíz folyik el.” (Digesta) Érdekességként még megemlítem, hogy egy csatornatisztító egy nap bére kosztal együtt 25 dénár volt. (Edict. Dioclet. 7.) Hasonló célokat szolgáló további építkezést i.e. 184-ben végezték Rómában, 24 millió sestertiumot kitevő hatalmas összegért. Az egész kérdés fontosságát jelzi, hogy a csatornákkal külön védőistenük volt: Cloacina. (Bár az is igaz, hogy Rómában mindennek külön istene volt.)

A Cloaca Maximáról már volt szó. Itt újra meg kell említenem. A Forum Romanumot (mocsaras talajú terület) – már i.e. a VI. században – csatornázták, hogy a szennyvizet a Tiberisbe levezessék. Az első csatornát, a Cloaca Maximát az etruszkok építették, majd a köztársaság és a császárság korában egész hálózattá bővítették ki. Ez mindvégig megmaradt központi gyűjtőcsatornának. Hatalmas tufakövekből építették, kötőanyag nélkül falazták, a falakon dongaboltozat nyugodott. A későbbi csatornákat már egyszerűbben, téglából építették. A csatorna hálózatba mind az eső vízgyűjtőket, mind a nyilvános illemhelyeket bekapcsolták. Ugyanis köztereken, utcákon igen díszes, márvánnyal burkolt, sőt fűtött nyilvános illemhelyeket bérlőknek adták ki és férfiak és nők

egyidőben használták. (Ilyesmin az ókorban senki nem ütközött meg.) A nyilvános illemhelyekhez tartoznak még az idővel a thermákhoz (pl.: Pompejben a stabiaei) újabb kényelmi berendezésként épített latrinák.

A hellenizmus korától kezdve a tornacsarnokok felszereléséhez is tartozott nyilvános illemhely. Márványülőkével voltak ellátva és csatornahálózathoz csatlakoztak. A rómaiaknak a többi nyilvános illemhely használatáért is fizetni kellett a bérlőknek. A Nagy Constantin császár idejéből ránk maradt Róma „építészeti” leltárából tudjuk, mely Róma Augustustól körülhatárolt tizennégy kerületét mérte fel, hogy 144, nagyrészt vízöblítéses nyilvános illemhely volt akkor Rómában. Arról, hogy melyen szerepet is játszhattak ezek a nyilvános illemhelyek, Martialistól tudunk:

„Vacerra reggeltől napestig egyre ül,
trónolja végig mind, ahány csak van klozet.

Nem, hogy nyomozzon; - hogy nyomozzon ismerőst.”

A bérházak emeleti lakásainak nem volt ejtőcsöve, illemhelye, s ezért az emberek kénytelenek voltak az utcai alkalmatosságokat felkeresni. Az éjjeliedények tartalmát reggel - a szeméttel együtt - a bérházak udvarán álló nagy dézsába (dolium) ürítették, előfordult azonban, hogy az éj leple alatt az utcára öntötték ki, és néha az edényt is kidobták. Ebből persze nem kevés csetepaté keletkezett. Bizonyítja, hogy mély nyomat hagyott az emberekben (az embereken) az ilyen eset az, hogy két forrást is találtam róla. Az első nem túl konkrét, de én úgy sejttem, hogy talán erre vonatkozhat.

„Így hát azt kívánd, s e sirelmes vággyal eredj bár:
lenne elég nekik az, hogy nagy tálból lelocsolnak.”

(Iuvenalis 3., 276-277.)

A másik forrás sokkal konkrétabb:

„Általában ne tűrjék az utcákon a verekedést, sem azt, hogy odahányják az ürüléket...”

(Digesta)

A magánházak tulajdonosainak, a bérházak földszinti bérlőinek érdekében állott, hogy saját lakásuk szennyvízgyűjtőit a városi csatornahálózatba bekapcsolják, de erre őket semmiféle jogszabály nem kényszerített. Mégis több bizonyíték van arra, hogy a házak egy részében a szennyvizet elvezették, s azt a csatornák a Tiberisbe ontották.

Végül pedig, mindezek után, szeretnék köszönetet mondani mindenkinek, aki segített, illetve megpróbált segíteni, és azoknak is, akik „a témába vágó” élményeiket osztották meg velem.

Kósa Kinga